

Оригинални научни рад

Весна С. ЗАРКОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

УЛОГА ИСЕ БОЉЕТИНЦА У КОЛАШИНСКИМ ДОГАЂАЈИМА 1901. ГОДИНЕ**

Апстракт: У раду се говори о акцији Исе Бољетинца који је, након сазнања да Срби набављају оружје из Србије активно радио на њиховом затирању. Своје снаге је усмерио на Ибарски Колашин чије је становништво, услед несигурности и анархије која је захватила Османско царство, било приморано да се боље организује и наоружава. Подстрекивани споља, пре свега од Аустроугарске која је имала аспирације према овој територији, Арбанаси су видели праву прилику да се обрачунају са Србима Ибарског Колашина. Зато су од турских власти захтевали истрагу оружја, али након претраге Шемси паше јануара 1901. године нису били задовољни. Током лета те године Иса Бољетинац је уз помоћ својих присталица, али и представника османске власти тражио оружје по колашинским селима, вршећи злочине над недужним људима. За време његовог боравка у тим крајевима читава област је опустела, а на удару нису били само мушкарци, него и жене и деца. Једини спас од Исиних злодела у том тренутку је било присуство руског конзула Виктора Машкова, који је интервенцијом преко своје амбасаде у Цариграду успео да издејствује објављивање ираде о прекиду тражења оружја.

Објављивање ираде и повлачење Исе Бољетинца из Колашина није Србима донело спокој. Он није био задовољан пленом који је добио током лета 1901. године, па је наговарао остале арбанашке зулумчаре да и даље наставе са претрагом оружја у колашинском крају.

Кључне речи: Срби, Арбанаси, Иса Бољетинац, Ибарски Колашин, Османско царство, зулуми, оружје.

Почетак XX века донео је нове невоље и појачавао несигурност код српског становништва у Старој Србији. Арбанашка злодела су постајала бројнија и израженија, нарочито у оним крајевима у којима су Срби представљали већину. Циљ Арбанаса, али и других заинтересованих страна је био

* виши научни сарадник, vesna.zarkovic07@gmail.com

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-68/2020-14/200020 од 24. јануара 2020. године.

да се јаке српске енклаве што више ослабе и српско становништво примора на њихово напуштање. Према мишљењу конзула Краљевине Србије из Приштине и Скопља иза таквог понашања Арбанаса више су стајали агенти Двојне монархије, него султан и представници турске власти (Батакович 2014: 82). У жељи да се одбране и опстану на својим огњиштима поједини Срби су почели да се наоружавају и набављају оружје. Није то била организована, већ изнуђена акција у којој су своје место нашли и Арбанаси. За њих је то била могућност да на лак начин дођу до добре зараде. Иначе, они су већ били укључени у кријумчарење разне робе, пре свега стоке, људи и оружја, са обе стране границе. Тим послом су се у мањој мери, уз прећутну сагласност и заштиту виђенијих Арбанаса, бавили и поједини најодређенији Срби, који су такав вид заштите плаћали. Кријумчарењу оружја из Србије доприносила је и анархија која је била присутнија у Османском царству. Углед власти је опадао, а необузданост наоружаних Арбанаса расла. За разлику од њих, Срби су били остављени без икакве законске заштите, зависили су од арбанашке воље и да би се заштитили од бројних недаћа морали су се довијати на различите начине. По речима конзула у Приштини Симе Аврамовића, невоља их је упутила да се потпуно у свему прилагоде животу Арбанаса, старајући се да се спољним изгледом ни у чему не разликују. Сви Срби у Пећком санџаку и Колашину су по спољном изгледу личили на Арбанасе и било их је тешко разликовати. Ова сличност их је у многим ситуацијама спасавала од арбанашких зулумџара, нарочито када су били удаљени од својих кућа и на путу. Ситуација у којој су се налазили навела их је да се прилагоде приликама и да, попут Арбанаса набављају оружје (Секулић 2005: 185).

Крајем XIX и почетком XX века оружје се из Србије преко границе уносило више него раније. Кријумчарењу је, поред анархије, доприносила још једна околност која се дешавала на самој граници. Наиме, долазило је до бројних инцидената, углавном изазваних од стране Арбанаса који су врло често били потпомогнути од низама, задужених за чување границе. На српској страни границе су већином били насељени бегунци из Старе Србије, који су услед арбанашких зулума спас тражили у Краљевини Србији. Они су често били на терену јер су Арбанаси све више упадали преко границе, кради стоку и вршили друга злодела. Напад на српску границу 1899. године у којем су наоружани Арбанаси са низама порушили неколико пограничних караула, упали у села и сукобили се са стражарима, којима су помоћ пружили сељани указао је на неопходност наоружавања пограничног становништва. Овај, као и остали учестали инциденти, у којима је било неколико рањених и мртвих са српске стране, наметали су им потребу за бољом организацијом и поседовањем оружја, које би им омогућило да се спремно одупру арбанашким нападима (Косово и Метохија у српској историји 1985: 261; Богдановић 1985:155). Помоћ им је стигла и од Владе из Београда,

која је након дужег оклевања у рано пролеће 1899. године дозволила да се преко царинарнице Рашка неколико пушака подели поверљивим људима (Батаковић 1990: 274).

Вест о преносу оружја из Србије убрзо се прочула међу Арбанасима који су сматрали да им то може бити прави повод за напад на Србе, посебно Колашинце који су им дуго одолевали. Најупорнији у томе су били Дреничани и они из Пећке казе, на чије инсистирање је јануара 1901. године извршена претрага оружја у колашинском крају. Акцијом је руководио Шемси паша који није пронашао тражене пушке, а његово држање према Колашинцима је изазивало гнев код Арбанаса. Управо су се из тог разлога Дреничани обраћали и захтевали да се у истрагу оружја укључе Мула Зека и Иса Бољетинац. Они су подржавали ту идеју, али нису кренули у акцију, под изговором да им је потребна дозвола власти (Зарковић 2008: 50).

Упоредо са инсистирањем Арбанаса да се претражи Колашин све чешће су се могле чути приче о склапању савеза међу балканским земљама Србијом, Црном Гором и Бугарском и да их је султан њима продао. Несумњиво је да је ова, као и многе друге вести, потекла са аустријске стране, чија је штампа о томе писала (Ђоровић 1992: 24). Аустрија је радила на иселавању српског народа из Старе Србије, којој се преко Босне приближила и неколико година уназад тајно сарађивала са Арбанасима. Погоршању положаја српског народа су доприносили поткупљени и подмитљиви турски чиновници чија је улога ишла у корист Аустријанаца.¹ Припадници Двојне монархије су с посебном пажњом пратили збивања у Старој Србији, а њен конзул из Скопља Бохумил Пара је извештавао о кријумчарењу оружја преко границе. Он је обавештавао своју Владу у Бечу да је 27. јуна 1901. године пресретнута једна пошиљка на Рогозни и на основу исказа ухапшених тврдио да је од Нове Варши до Прешева било подељено око 7.000 мартинки са по 200 метака. Наводно, оружје је требало бити употребљено против аустријског надирања у ове крајеве (Стојанчевић 1994: 191). Несумњиво је да је аустријски конзул у овом, али и многим другим извештајима подгревао сукоб између Србије и Аустроугарске која је све више изражавала аспирације према овим крајевима.

Аустријанцима је наруку ишло незадовољство Арбанаса који су, након испланиране акције на Рогозни и хашшења појединих Срба из колашинског краја, решили да се обрачунају са Колашинцима. У прилог томе иде и чињеница да се у збивања активно укључио и Иса Бољетинац, ранији пријатељ Срба и отворени противник аустријске политике (*Историја српског народа* 1983: 323; Богдановић 1985: 155). Увиђајући да је Србима претила велика

1 Архив Србије (=АС), Министарство иностраних дела (=МИД) Политичко-просветно одељење (=ППО), 1901, ред 28, Бр. 1556, Скопљански митрополит Фирмилијан – М. Куртовићу, конзулу у Скопљу, Скопље 15. јули 1901.

опасност, конзул из Приштине Сима Аврамовић је, на основу информација које је добијао са терена упркос затвореним путевима, инсистирао да се ангажују представници Русије. Водећи сталну преписку са Владом у Београду и својим колегом у Скопљу Милосавом Куртовићем успео је да издејствује долазак руског конзула Виктора Машкова. Машков је у овим крајевима боравио од 4. до 24. јула о чему је оставио детаљан извештај.² Захваљујући његовом, као и ангажовању српске дипломатије спречено је уништавање Колашина, што је био циљ Арбанаса који су, потпомогнути од стране турских власти и Аустријанаца, захтевали детаљну истрагу оружја. Претрес су обавиле регуларне турске трупе, али нису нашле тражено оружје. Незадовољни таквим резултатом поједини Арбанаси, попут Исе Бољетинца су самоиницијативно кренули у акцију. Он се у првим извештајима конзула Симе Аврамовић не помиње као покретач збивања у Колашину и околини Митровице (Батаковић 1990: 277). Ипак, Иса је у тим догађајима видео праву корист и прилику за добијање чина поручника, па је обећавао да ће у потпуности разоружати Србе (Јагодић 2009: 65).

Иса Бољетинац је пре него што је кренуо на Колашин извршио претрес појединих митровичких села у јужном делу Рогозне. Он је у пратњи тридесетак Арбанаса, Реџеп аге и још око тридесетак војника, 2. јула кренуо у претрес митровичких села, одакле се након позива власти да обустави истрагу, два дана касније вратио у Митровицу.³ Током боравка по митровичким селима мучењем и уз претње чинио је злодела према српским сељанима, приморавајући их да му предају оружје. У овим селима успео је да прикупи око тридесетак пушака истог система као и оне које је користила војска Србије (Зарковић 2008: 70–71).

Иако се вратио у Митровицу, Иса је исто вече, 4. јула кренуо у нову претрагу у Колашин, за који је сматрао да представља магацин оружја за неки нови устанак. У спровођењу својих планова имао је подршку из Цариграда, али и Хамди паше и мутесарифа Џемал беја који су га наговарали да истраје у томе (Вечерње новости, 08. 07. 1901). Његов долазак у Колашин изазвао је страх код мушкараца који су се услед тога склонили по шумама, док су старци и жене са децом остали у кућама.

Већ, сутрадан 5. јула, Иса је са присталицама у рану зору дошао у Лучку Реку. Са својим друговима је отпочео претрес по кућама, приморавајући жене и децу да им открију места на којима је било скривено оружје. У једној кући је уплашеном детету ужареним машицама уштиную ухо. Бол и крици детета нагнали су његову мајку да открије место на којем се скривао

2 АС, МИД ППО, 1901, ред 28, Relation du voyage de Mr. Maschov a Mitrovitza, Kolachine et Novi-Pazar (4–24 juillet 1901).

3 АС, МИД ППО, 1901, ред 28, III. бр. 2349, конзул С. Аврамовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Приштина 7. јули 1901.

неки Саво Влашковић који је приведен, а касније, уз звуке трубе мучен на свиреп начин. За време мучења текла му је крв из уста и носа, а крици одзвањали на све стране. Овакво Исино зверство није оставило равнодушним ни Редеп агу који је одлучио да прекине претрагу и врати се натраг у Митровицу. Иако је желео да и даље настави са тражењем оружја због повлачења регуларних турских трупа и Иса се упутио у правцу Митровице. По доласку у град, поред трговаца и бројних Арбанаса пристиглих са стране, величанствен дочек су му приредили командант дивизије у Митровици Сали паша и мутесариф Џемал беј.⁴

Иса није остао у граду већ се истог дана поново вратио у Колашин. Приликом поласка са собом је, као робље, повео и петнаест Срба из Митровичке казе код којих је пронађено оружје. Настанио се у Придворици, у којој је ухапсио Србе, изводио их из притвора и неколико пута тукао, желећи да на тај начин улије страх код Колашинаца. Био је одлучан и сматрао је да само већи притисак може натерати Србе да му предају оружје. Зато је прво послао извидницу са задатком да ухапсе све сељане на које буду наишли и доведу их у Придворицу. Том приликом је било ухапшено и притворено око двадесетак Срба. Притворенике је користио да на леђима пребацују војнике с једне на другу обалу Ибра. У селима Доњи Јасеновик и Зубин Поток вршена је претрага 6. јула, али без икаквог успеха. Након повратка према Придворици наишли су на стрица проте Вукајла Божовића, старог Радисава Божовића, на којем је Иса Бољетинац искалио своје незадовољство и бес. Упркос мучењу којем је био изложен и које, по речима руског конзула Машкова, „готово му одузимало разум“ арбаншки зулумћари нису могли да издејствују никакво признање о скривеном оружју.⁵

Незадовољни пленом и револтирани држањем Колашинаца Иса и његове присталице нису поштедели ни манастир Дубоки Поток у којем су након извршене претраге оштетили гроб светог Јоаникија (Зарковић 2008: 77). Упркос разним злоделима Колашинци су намеравали да не подлегну притисцима и не предају оружје. Зато је Иса упућивао нове претње и поручивао да ће убити Витка Божовића, Милију и једног рођака проте Вукајла из Придворице, Нестора Башчаревића, његовог брата Јанка и рођака Нићка Башчаревића из Угљара, након чега су појединци почели да доносе и предају му оружје.⁶

Иса Бољетинац се није задовољио ни овим пленом па је и у наредним данима наставио са злочинима у селима Ибарског Колашина. У тој његовој акцији пострадали су Срби из Вељег Брега, Доброшевине, Зубиног Потока,

4 АС, МИД ППО, 1901, ред 28, Relation du voyage de Mr. Maschov a Mitrovitza, Kolachine et Novi-Pazar (4-24 julliet 1901), p. 12-14.

5 Исто.

6 Исто, р. 16.

Придворице, Јасеновика, Прелеза, Угљара и Доњих Варага. Вести о злоделима у Ибарском Колашину нагнале су дипломате Краљевине Србије у Османском царству да активније потраже помоћ руске стране. Захваљујући њиховом ангажовању у Колашин је 10. јула отишао руски конзул Машков у пратњи Ритиха, капетана руске војске, два каваза и Богдана Раденковића,⁷ преводиоца. Сазнавши за малтретирање Срба, у Придворицу је дошао Машков, али је његов долазак код Исе изазвао бес и навео да изговори следеће речи: „ Нека он мене не дира, па нећу ни ја њега. Да је српски конзул, њега бих убио, али овога нећу“. Долазак Машкова допринео да се ослободе ухапшени и пребијени Срби, који су успели да му се пожале и представе праву ситуацију. Руски конзул у том тренутку није био доброшао за Ису, који га је нељубазно дочекао и окренуо леђа, упркос томе што је неколико месеци раније био позван и лепо дочекан у Митровици. Пошто се лично уверио у несрећу Срба, Машков им је саветовао да предају оружје и на тај начин избегну даља Исина зверства. Његов предлог је прихваћен и предато је неколико пушака. Међутим, овај потез српске стране искористили су Арбанаси који су приликом одузимања оружја мењали своје лоше пушке добрим српским мартинкама. То је искористио Иса и Арбанасима из Чабре поделио 30 комада мартинки које је одузео у Угљару и Варагама. Скоро сва села у којима је Иса прошао осетила су последицу његовог боравка. Његова војска је упропастила летину, усеве, баште. Одређен број српских сељака се био сакрио у гору, доста их је било претучено, а жене и деца су се од страха разболели. Неколико Колашинаца се налазило у затвору у Приштини и Митровици, а међу њима је био и поп Арсеније којег је бинбаша испитивао и оптужио за прикривање информација да у Колашину постоје пушке из Србије.⁸

Присуство конзула Машкова је охрабрило Србе који су пред њим сведочили о Исиним злоделима. За време Машковљевог боравка у Колашину стигла је вест о султановој иради која се односила на обуставу сакупљања оружја и ослобађање свих ухапшених хришћана. Било је планирано да се у Митровицу, Колашин и Нови Пазар пошаље четири батаљона војника и да се Иса Бољетинац и Џемал беј позову у Скопље.⁹

С обзиром на чињеницу да је истрагу оружја пратило непрестано гоњење и хапшење српског народа, посланик Краљевине Србије у Цариграду Сава Грујић се обратио руском колеги Ивану Зиновјеву. Од њега је сазнао да располаже истим вестима, добијеним од Машкова па је, ради спречавања

7 Опширније о извештају Богдана Раденковића вид: Зарковић 2012: 365–385.

8 АС, МИД ИПО, 1901, ред 28, Пов. № 205, конзул С. Аврамовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Приштина 16. јули 1901.

9 АС, МИД ИПО, 1901, ред 28, без броја, Извештај Б. Раденковића – М. Вујићу, министру иностраних дела, Београд септембар 1901, 7–8.

даље акције Арбанаса, у Јилдиз послао Максимова да издејствује поштовање султанове заповести и појачање војске у Митровици.¹⁰

Захваљујући султановој наредби датој косовском валији, Иса Бољетић се са аскерима и заптијама 12. јула из Колашина вратио у Митровицу. Овакав корак је требало тумачити као обећану обуставу даље претраге оружја датој Зиновјеву од стране султана. Међутим, одмах сутрадан пут Колашина су кренули Ферхат бег Алидрагић са Сејди Саком. Њима је Иса придружио и Реџеп агу, заптијског јузбашу са десетак аскера да у колашинској нахији Брњак траже оружје. Сељак Васо Јеремић је отишао у Дубоки Поток и о томе обавестио Машкова.

Конзул у Приштини је располагао информацијом да је Иса био позван у Цариград од стране султана и да га је овај позив уплашио. Уплашени су били и митровички Турци који нису очекивали никакво добро, нарочито што су се у збивања умешали страни конзули. Однос и даљи кораци турских власти према Иси били су од велике важности за опстанак српског народа у Колашину и уопште у Старој Србији. Зато је конзул Аврамовић инсистирао код Владе у Београду да се заложи и затражи од Цариграда кажњавање и уклањање Исе из Митровичке казе, а не да се награђује за учињена злодела.¹¹

Ситуација се из Колашина прелила и у друге крајеве. На удару су били и Срби из Новог Пазара, па се зато Машков упутио у тај крај. Из Пазара је извештавао „жалим, што сам оставио Колашин, где је климат постао врло пријатан, али овде не може се сносити топлота“. Ову његову депешу Куртовић је тумачио као поправљање прилика у Колашину и погоршање ситуације у Новом Пазару. На овакво размишљање га је наводила и одлука Машкова да за недељу дана продужи боравак на терену.¹²

Након повратка из Колашина у Митровицу Иса је и даље наставио да прогони Србе. Уз претње је поручивао кмету из Сувог Дола да му са сељанима тог села преда пушке кременаче. Он је намеравао да изврши и претрес и у осталим селима на десној страни Ибра, низводно од Митровице, а нарочито оних која су се налазила у близини његове куле. Злодела која је чинио била су забележена још пре поласка у Колашин. Познато је било да уценио Василија Витковића, трговца житом из Митровице са 100 турских лира. Услед страха, уцењени је исплатио тражену суму, а свежа су му била сећања и ране које је доживео од овог насилника. Сличну судбину доживели су

10 АС, МИД ППО, 1901, ред 28, Пов. Бр. 803, посланик С. Грујић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Цариград 14. јули 1901.

11 АС, МИД ППО, 1901, ред 28, Пов. № 205, конзул С. Аврамовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Приштина 16. јули 1901.

12 АС, МИД ППО, 1901, ред 28, ПП Бр. 1786, конзул М. Куртовић – Министарству иностраних дела, Скопље, 17. јули 1901.

и други бројни сељани од којих је захтевао да му предају оружје. Иако је знао да га не поседују, приморавао их је да иду у Србију и отуда га донесу.¹³

Злоделима Исе Бољетинца и страхом који је уливао Србима користили су се и други арбанашки зулумћари. Такву ситуацију искористио је и Шабан Коприва који је на превару одузео оружје од сељана из села Стрмац. Он је са стотинак Арбанаса дошао у ово село, изговарајући се пред сељанима да заједнички наступају и одбију напад Бољетинца. У овај план је поверовало 12 Стрмчана који су били опкољени, а оружје им је одузето.¹⁴ Планове Арбанаса привремено је осујетила власт из Цариграда, која је по речима мутасерифа, муфтије и Нури паше наредила да се обустави истрага оружја, за коју су локални представници власти претпостављали да неће потрајати дуго. Локални моћници из Митровице, паше, виши чиновници и официри су у друштву Исе Бољетинца и његових истомишљеника проводили доста времена у пошти, ишчекујући вести из Цариграда. У нади да ће наставити започету акцију према српском народу из Колашина и Митровичке казе одржавали су седнице у хућумату, као и у кућама Хајровића и Мула Алије. Интересантно је да је страх био присутан и код митровичких Турака. Услед тога су неки официри, па и трговци Ђаковци иселили своје хареме из града. Међу њима су се могле чути и приче да су се Аустрија и Немачка удружиле с циљем да спрече Србију и зауставе њене намере према тим крајевима. Поред тога, говорило се и да је султан поклатио Аустрији територију све до Митровице.¹⁵

У Колашину и Митровичкој кази је од погибије на Рогозни до обустављања претреса било пронађено свега 115 мартинки и уз сваку скоро по 100 метака. Више од две трећине ових мартинки пронашли су Арбанаси, а око 8.000 метака су задржали за себе, уместо да их предају властима.¹⁶

Охрабрени поступцима Исе Бољетинца поједини Арбанаси, попут Сејди Саке су наставили са мучењем Срба и продужили истрагу оружја у Колашину. Сејди Сака је 17. јула са 14 својих другова, једним мулазимом и 8–12 војника преко села Бање отишао у Црепуљу да тражи оружје.¹⁷

Претње упућене Колашинцима нису престајале и постајале су учесталије нарочито од одласка руског конзула Машкова у Пазар. Свакодневно су се дешавале пљачке, отимачине и уцене. Чињеница да је прота Вукајло избегао из Колашина и народ остао обезглављен ишла је наруку Арбанасима

13 АС, МИД ППО, 1901, ред 28, Пов. № 214, конзул С. Аврамовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Приштина 18. јули 1901.

14 Исто.

15 Исто.

16 Исто.

17 АС, МИД ППО, 1901, ред 28, Телеграм конзула С. Аврамовића – Министарству иностраних дела, Приштина 19. јули 1901; АС, МИД ППО, 1901, ред 28, Пов. № 214, конзул С. Аврамовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Приштина 18. јули 1901.

који су се утркивали у својим неделима.¹⁸ Иса Бољетинац је знао да велики утицај на Колашинце имају свештеници прота Вукајло и поп Арсеније, па је зато наредио Коштутовцима да, као таоца, узму Арсенијевог сина. То је требало да доведе до Арсенијеве предаје, а затим и његовог убиства, по Исином наређењу.¹⁹ Услед страха, поп Арсеније је неколико дана боравио у Митровици. Међутим, и ту се није осећао сигурно и био је изложен претњама, које су му јавно упућивали Исини шураци у дућану браће Попадића. Они су говорили да се „Иса заклео да неће мировати док и попа коцем не премлати“. Српски конзул је био забринут за судбину попа Арсенија и осталих Колашинаца, изложених разним зулумима Коштутоваца који су радили по наговору Исе Бољетинца.²⁰

Одузете пушке од Колашинаца Иса Бољетинац је поделио Арбанасима из Бања у Пећкој кази, у којој је имао кулу и где му се налазио брат од стрица Мурат. Радило се о 32 комада пушака које је сакрио у амбару Јосе Павловића, чија се кућа налазила поред Исине куле. Поред тога, Иса је поделио и у Сувом Грлу, у Пећкој кази 13 мартинки на тај начин што их је предао свом тасту Ахмеду Алиловићу, из истог села. Из овога се види да је ова претрага и одузимање оружја користила само Арбанасима који су већ дуже време планирали такву акцију. Цена једне царске мартинке у Старој Србији је износила 5–6 турских лира (115–118 динара у злату), што је Арбанасима омогућавало много већу зараду и добит него уцене и обичне крађе. Зато је Иса Бољетинац био спреман да претресе и село Бичу у Метохији, и то куће попа Мирка Симића, Миливоја Арсића и Вукосава Милојевића. Последња двојица су непосредно пре тога ишли у Куршумлију да купе со, али је Иса мислио да су одлазили по пушке. Овај исти Миливоје Арсић је био уцењен и од стране Исиног брата од стрица Мурата, из Бања са 450 гроша, које је морао да плаћа да би сачувао живот.²¹

Иако је ирада изашла 10. јула, Иса Бољетинац је до 12. боравио у Дубоком Потоку и осталим селима у којима је скупио пушке. Сакупио је око 120 пушака, само није успео да покупи у селу Брњак у којем је остало око 20 комада.²² Током претраге вршио је бројне зулуме чији је сведок био руски конзул Машков. Машков је лично упознао око двадесетак Исиних жртава, међу којима је било са поломењеним ребрима, увијеним мошницама, општећењима

18 АС, МИД ШПО, 1901, ред 28, Пов. № 219, конзул С. Аврамовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Приштина 19. јули 1901.

19 Исто.

20 АС, МИД ШПО, 1901, ред 28, Пов. № 223, конзул С. Аврамовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Приштина 22. јули 1901.

21 АС, МИД ШПО, 1901, ред 28, Пов. № 219, конзул С. Аврамовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Приштина 19. јули 1901.

22 АС, МИД ШПО, 1901, ред 28, Пов. Бр. 1801, конзул М. Куртовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Скопље 19. јули 1901.

и крварењем унутрашњих органа, изазваних тешким батинама. Све ове жртве је сликао Ритих. Машков се задржавао у Дубоком Потоку, Јагњеници и Брњаку, где су му долазили и људи из других села. Он је у Брњак одлазио с циљем да отера Исине људе, који су одузимали пушке. Њихов одговор је био сличан Исином и истицали су „да ни они нису тамо по својој ћуди већ са знањем власти“. Машков се два пута телеграмом обраћао косовском валији. У првом телеграму упућеном из Колашина питао је валију да ли је његова амбасада погрешно разумела да се по царској иради од 10. јула сви затвореници ослободе и престане са претрагом оружја. С обзиром да се није испоштвала ирада поставља се питање да ли је наставак ове акције предстаљао слободну вољу команданта Нури паше и приштинског мутесарифа. Добио је одговор да царску ираду морају сви поштовати.²³

Турске власти су, у жељи да прикрију улетеност у колашинска збивања и везу са арбанашким зулумћарима, оптуживали конзула Краљевине Србије у Приштини Симу Аврамовића. Наводили су да сумњају у његове извештаје, приказивали га као кривца за насталу ситуацију, а посебно за присуство руског конзула на терену. Чињеница је да је Аврамовић предложио долазак Машкова у ове крајеве јер је сматрао да његово присуство у том тренутку може охрабрити угњетене Србе. Дописи који су у Београд стизали с турске стране обиловали су захтевима за сменом српског конзула и изазивали подозрење код Аврамовића који се питао: „А ко намерено преувеличава, да ли ће сам звати сведока, странца, да га овај демантује!“ Аврамовић је наводио да је једанаест година био на положајима у Османском царству и за то време стекао пријатеље међу појединим Турцима, али је такође, сматрао да су његови извештаји о тешком положају српског народа у Старој Србији, а посебно у Колашину, представљали повод да се затражи његов одлазак из Приштине.²⁴

Иса Бољетинац је предњачио у вршењу злодела према Колашинцима, желећи да на тај начин добије чин јузбаше. Након спроведене акције постао је отворени непријатељ Срба. У том тренутку није наилазио ни на отворену сарадњу и захвалност турских власти од којих је добио наређење да одузете пушке преда хућумату у Приштини. Велики број пушака је задржао за себе и поделио Арбанасима, а пред властима се изговарао болешћу. У међувремену нерасположење српског народа према њему је постајало све јаче јер су последице боравка по колашинским селима биле све видљивије. Поједини Срби, међу којима су били Вучина из Бањштанске Реке, као и син неког Добра из села Чечева које је Иса пребијао умрли су.²⁵

23 Исто.

24 АС, МИД ИПО, 1901, ред 28, Пов. № 221, конзул С. Аврамовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Приштина 22. јули 1901.

25 АС, МИД ИПО, 1901, ред 28, Пов. № 223, конзул С. Аврамовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Приштина 22. јули 1901.

Иса Бољетинац се није зауставио на томе, него је позивао у своју кулу неког Вучка из Дољана и Јована из Бањштанске Реке и претио да му донесу и предају оружје. За овакве поступке није одговарао властима са којима је био у тесној вези, већ је уживао бројне привилегије. О томе нам сведочи и чињеница да је захваљујући приштинском мутесарифу, муфтији и осталим пашама успео да, без надметања, добије скупање десетка у митровичким селима, управо у време када је тражио оружје у колашинском крају. Иако су многи Исини непријатељи из Митровице нудили већу цену били су одбијени. Иса је успео да прикупи десетак из митровичких села, препродао га и зарадио 400 турских златних лира. Колико је он значао турским властима говори и овај податак који се односи на закуп додељеног десетка, упркос томе што је државна каса била празна и што многи војници месецима нису примали плате.²⁶

Иса Бољетинац је уживао бројне привилегије и заштиту представника турских власти, а нарочито команданта дивизије Нури паше, на чији рад је имао примедбе косовски валија Мехмед Решад беј. Валија је често писао Цариграду о његовом раду а успео је и да спречи предлог Нури паше да се Бољетинац награди, да се помилију и пуште из затвора у Скопљу двојица његових присталица. Поред тога, валија је захтевао смену приштинског мутесарифа Џемал беја, рођака генерала Етем паше и Нури паше и тражио погодан тренутак да се Иса позове у Цариград, а затим прогони даље. Када је једном приликом Нури паша предлагао да Иса добије чин и унапређење, валија је понудио оставку.²⁷ Није био ово једини предлог Нури паше када се радило о унапређењу арбанашких зликоваца. Иако је био упућен у Митровицу да се увери у право стање на терену и обузда Арбанасе у вршењу злочина над српским народом брзо је потпао под утицај свог рођака мутесарифа и Исе Бољетинца, који су по мишљењу конзула у Скопљу Милосава Куртовића, били доста лукавији од њега. Нури паша је, на иницијативу Исе Бољетинца, предложио унапређење у чин потпуковника неког бимбашу, који је присуствовао пребијању Колашинаца. У његовом присуству су се вршила разна мучења српског народа, а одобравао је и сраман чин када је један Арбанас преко реке јахао попа Јована. За разлику од Нури паше, други официри, попут Реџепа и Хасана Фехмија, капетана 69 пука, III батаљона, II чете грозили су се Исиних зверстава и покушавали да заштите Србе. Иако је на захтев валије из Скопља затражено да се обустави истрага оружја у Колашину, Иса се није сложио са тим. На његов наговор су из Пећке нахије према Брњаку, за који се сматрало да има оружја кренули Арбанаси, предвођени Сејди Саком

26 АС, МИД ШПО, 1901, ред 28, Пов. № 233, конзул С. Аврамовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Приштина 25. јули 1901.

27 АС, МИД ШПО; 1901, ред 28, III Бр. 1880, конзул М. Куртовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Скопље 27. јули 1901.

из Верића. Према турским изворима радило се о 150 Арбанаса, док је према српским било неколико стотина. Њих је, поред Исе подстрекивао и делио им упутства познати аустрофил Ферхат бег Алидрагић из Мојстира. Сматрало се да су обојица радили по наговору приштинскиг мутесарифа Џемал беја и команданта дивизије Нури паше.²⁸ У том тренутку се о Иси није много знало, а поједини су веровали да је и он, по наредби мутесарифа, отишао у Брњак. Тамо је била упућена и једна чета од 40 војника из Митровице, што је указивало на озбиљност ситуације, с обзиром да се у Брњаку већ налазило 20 војника и неколико заштија. Конзул из Приштине Аврамовић је одлазак војске у Колашин тумачио као повољан знак и султанову одлучност да заштити Колашинце.²⁹

Упркос присуству војника Арбанаси су приликом напада на Брњак одузели 17 – 18 пушака. Том приликом су упадали у куће и мучили жене, с циљем да открију где су им мужеви сакрили оружје.³⁰ Поред напада којем су јуначки оделевали, Брњачани су се успротивили и таксидару који је дошао да прикупи порез. Одбили су плаћање пореза под изговором да им цар није пружио заштиту од Арбанаса, међу којима је предњачио Иса Бољетинац. Он је покушавао на све начине да уништи Колашинце, па је према поузданим изворима конзула из Приштине активније обраћао пажњу на одбеглог проту Вукајла. Иса је ступио у контакт са Вучином из Превлака, протиним газдом у Куршумлији, желећи да му науди. Није био усамљен у овој намери јер је на истом задатку радио и Сејди Сака који је ангажовао неке Србе из Пећке казе да се прота убије. Овај план су одобравали мутесариф, муфтија и Хамди паша, који су проту означили као главног виновника наоружања Срба у Колашину (Перуничкић 1988: 79–80).

По угледу на Ису Бољетинца и други Арбанаси су кренули да претражују оружје по колашинским селима. Тако је Делија Суловић са десет својих другова отишао у село Црепуљу, где је чинио злочине. Међу жртвама нашао се и неки Лакић којег је одвео у планину и испребијао га. Лакић је био жртва над којом се раније иживљавао и Иса Бољетинац, држећи га двадесет четири сата затвореног без воде и хлеба. Њему је цело имање одузео Мехо Камберовић из Сувог Граа, па је био приморан да са десеточланом породицом проси.³¹

28 АС, МИД ШПО, 1901, ред 28, ШП Бр. 1922, конзул М. Куртовић – Министарству иностраних дела, Скопље 30. јули 1901; АС, МИД ШПО, 1901, ред 28, Пов. № 38, конзул С. Аврамовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Приштина 1901; Перуничкић 1988: 77.

29 АС, МИД ШПО, 1901, ред 28, Пов. № 38, конзул С. Аврамовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Приштина 1901.

30 АС, МИД ШПО, 1901, ред 28, ШП Бр. 1941, конзул М. Куртовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Скопље 31. јули 1901.

31 АС, МИД ШПО, 1901, ред 28, ШП Бр. 1959, конзул М. Куртовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Скопље 2. август 1901; Перуничкић 1988: 84–87.

Иако се Иса повукао из Колашина у своју кулу у селу Бољетин није престајао да захтева од Срба да му предају пушке. Док је боравио у Угљару, мартинке су му предали сви, осим Јанка терзије који се одметнуо у шуму. Јанко је одолевао Исиним претњама, али је касније, на његов позив и бесу да му се ништа неће догодити посетио кулу у Бољетину. У кули је затекао Бајрама Кошутовца и неколико других Арбанаса. На Исина питања одговарао је да је шест пута био у Србији и да је куповао мартинке онима који су му давали новац. Јавно је говорио да у својој кући има пет мартинки, али је Иса тврдио да, поред тога има још две више. Није пристајао на Исин захтев да преда оружје, већ му се супротставио речима: „Само ме ти немој дирати; а о другоме не води бригу. Ако ме баш и ти узгониш, оружје ти дати нећу, пред тобом ћу узмицати и ко ме други нападне борићемо се“. Јанково држање пред арбанашким зулумћарима наишло је на позитивне реакције међу Колашинцима који су га сматрали за турску удворицу (Перуничкић 1988: 85).

Одузимање оружја донело је нове невоље Колашинцима чији је крај након тога постао ново поприште учесталих напада на обезоружане, претучене и обесхрабрене сељане. Наоружани арбанашки разбојници су слободно крстарили овим крајем, отимали, тукли и крали српску имовину. Срби су били у сталном страху за свој и живот својих породица и од закупаца десетка, нарочито оних из арбанашких села Чабре и Кошутова који су своју делатност усмерили и на хватање Јанка терзије. Јанко се и даље налазио у планини са својом браћом, од којих је један успео да дође до Приштине и затражио помоћ од конзула. Оваква ситуација је још више охрабрила Бољетинца који је остао истрајан у својој намери и преко једног чифчије из села Угљара поручио да предају оружје, у супротном, најавио нови напад са осталим Арбанасима.³²

Српском становништву колашинског краја које је, након свакодневних арбанашких зулума опстало, претила је нова опасност која је долазила од муфтије. На његов предлог су турске аге и бегови, власници земље почели да протерују своје чифчије Србе и да их замењују Арбанасима мухацирима из Србије. Забележени су били случајеви да су са земље протеривани виђењенији Срби, чији су је преци обрађивали много година уназад. На удару се, међу многима, нашао и Аксентије Божовић, синовац проте Вукајла. Иако је, по тврђењу конзула Аврамовића, постојало неко старо султаново решење да се чифчије чији су преци обрађивали земљу више од 200 година, не могу протерати са земље, муфтија се залагао за спровођење своје идеје. Многе српске породице су обрађивале земљу у колашинском крају више и од три века.³³

32 АС, МИД ППО, 1901, ред 28, Пов № 275, конзул С. Аврамовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Приштина 10. септембар; Перуничкић 1988: 96–98.

33 Исто.

На инсистирање српске и руске дипломатије султан је издао ферман који је 30. августа стигао у Митровицу. Ферманом су се у Цариград позивали арбанашки зулумћари Иса Бољетинац, Шериф из Кучице, Шабан из Коприве и Елез ага Мустафић. Након неколико дана последња тројица су, преко Скопља, отишли у Цариград док се Иса, у страху од преваре сакрио у својој кули у селу Бање, у Пећкој кази. Планирао је да се у случају притиска од стране власти одметне у хајдуке и претио поновним нападом на Колашин.³⁴ Он није уживао углед и заштиту косовског валије, који је изјавио да ће, уколико се са својим братом Адемом не преда, наредити да се убију.³⁵ Иса Бољетинац је одређено време боравио у својој кули за коју се говорило да је „читава тврђава“ и врло ретко се могао видети у Митровици. Охрабрен подршком Хамди паше који му је саветовао да одлаже полазак, није помишљао да крене у Цариград.³⁶ Иако је боравио у својој кули, Иса није престајао да мисли на уништавање Колашина. На удару су му се налазила четворица Срба из Угљара који нису пристали да предају оружје па су се зато одметнули у гору и нису долазили својим кућама. Радило се о Јанку и Нестору Величковићу, Јанићију Радовановићу и Деспоту Миладиновићу, чија је храброст и истрајност код њега изазивала бес и нагонила га да ангажује Шабана Коприву и друге Арбанасе из Чабре и Кошутова да их убију. Решење за безизлазну ситуацију у којој су се са једне стране налазила четворица наоружаних и одбеглих Колашинаца, а са друге Иса и Арбанаси, који су у поменутиим Србима видели изговоре за даље нападе, понудио је конзул из Приштине Аврамовић. Он је дошао на идеју да поменути Срби предају пушке Шемси паши, у супротном није имао друго решење, осим бекства у Србију.³⁷ Сматрао је да би се на тај начин избегло још веће страдање, Иса Бољетинац не би извукао никакву корист, а остали Арбанаси не би имали изговор за даљи напад на Колашин.³⁸

Исино неодазивање на султанов позив и решеност да не иде у Цариград изазивало је неспокојство међу Србима Митровичке казе, који су преко српских дипломата потражили помоћ Русије. На њихово инсистирање Машков је послао дужи телеграм својој амбасади у Цариграду у којем је нагласио да зулуми према српском становништву нису престали, а бројни зулумћари међу којима је предњачио Иса Бољетинац и даље су се налазили

34 Исто.

35 АС, МИД ИПО, 1901, ред 28, III Бр. 2467, конзул М. Куртовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Скопље 25. септембар 1901.

36 АС, МИД ИПО, 1901, ред 28, Пов. № 300, конзул С. Аврамовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Приштина 26. септембар 1901; Перуничкић 1988: 102–103.

37 АС, МИД ИПО, 1901, ред 28, III № 1230, конзул С. Аврамовић – М. Куртовићу, генералном конзулу у Скопљу, Приштина 21. децембар 1901; Перуничкић 1988: 128.

38 АС, МИД ИПО, 1901, ред 28, Пов. № 358, конзул С. Аврамовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Приштина 21. децембар 1901; Перуничкић 1988: 127–128.

на слободи.³⁹ Сматрајући да су на тај начин ослобођени сваке казне за зулуме које су вршили током лета 1901. године у колашинским селима, арбанашки зулумћари нису престајали са насиљима. Положај становништва Колашина је постајао несношљивији и након претраге оружја привукли су још већи гнев Арбанаса, јер су се у збивања активно укључиле Србија и Русија. Њихово ангажовање негативно је утицало и на турске власти које су од тог времена Колашинце сматрале нелојалним царским поданицима. Управо су се из тог разлога Турци оглушили на арбанашке злочине. Изостанак реакције с турске стране и сазнање да се у Колашину налазило још оружја навело је озлојеђене Арбанасе да у Колашину наставе са акцијом, која би за њих била не само одузимање пушака, него и извор нових прихода, стечених пљачком и отимачином. Поред тога, арбанашки зулумћари нису могли да прихвате чињеницу да је интервенција српског и руског конзула и њихов боравак на терену изазвала реакцију представника осталих држава. Уместо да је таква реакција зауставила њихова недела, они су наставили са вршењем истих, а Колашинце су посматрали као привилеговану рају. Зато је колашински живаљ био са свих страна изложен зулумима које је подстрекивао Иса Бољетинац. На његов наговор и иницијативу деловали су Ајдар ага Кариман са осталим пећким првацима, Мехо Камберовић из Сувог Грла, бројни прваци из Дренице, Шабан Коприва из Брабонића и Исија Фератагић, који су са задовољством слушали савете и инструкције из Бољетина.⁴⁰

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Србије, Министарство иностраних дела, Политичко–просветно одељење.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Перуничкић 1988: Бранко Перуничкић. *Сведочанство о Косову 1901–1913*. Београд: Научна књига.

ЛИТЕРАТУРА

Батаковић 1990: Душан Т. Батаковић. „Истрага оружја у Ибарском Колашину 1901. године“, *Косовско–мејхохијски зборник 1*. Ур. Антоније Исаковић. Београд: Српска академија наука и уметности, 269–284.

Батакович 2014: Д. Т. Батакович. *Косово и Мејхохија, историја и идеологија*. Екатеринбург: Издање Уралског универзитета.

39 АС, МИД ППО, 1901, ред 28, Бр. 2903, конзул М. Куртовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Скопље, (без датума) новембар 1901.

40 АС, МИД ППО, ред 1901, ред 28, Пов. № 356, конзул С. Аврамовић – М. Вујићу, министру иностраних дела, Приштина 18. децембар 1901; Перуничкић 1988: 124–126.

- Богдановић 1985: Димитрије Богдановић. *Књига о Косову*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Зарковић 2008: Весна Зарковић. *Афера у Ибарском Колашину 1901–1902. године*. Приштина / Лепосавић: Институт за српску културу.
- Зарковић 2012: Весна Зарковић. „Извештај Богдана Раденковића о боравку Виктора Машкова у Косовској Митровици, Ибарском Колашину и Новом Пазару 1901. године (I)“. *Мешовића грађа*, Књ. XXXIII. Ур. Недељко В. Радосављевић. Београд: Историјски институт, 365–385.
- Историја српског народа VI/1*, Београд 1983: Српска књижевна задруга.
- Јагодић 2009: Милош Јагодић. *Српско–албански односи у Косовском вилајету (1878–1912)*. Београд: Завод за уџбенике.
- Косово и Мейхоџија у српској историји*. Београд 1989: Српска књижевна задруга.
- Секулић 2005: Милован Секулић. „Страдање и иселавање Срба Ибарског Колашина у првој деценији XX века“. *Косовско–мејхоџијски зборник 3*. Ур. Мирослав Пантић и Стеван Карамата. Београд: Српска академија наука и уметности, 177–191.
- Стојанчевић 1994: Владимир Стојанчевић. „Прилике у западној половини Косовског вилајета према извештајима аустроугарског конзула у Скопљу 1900 и 1901. године“. *Срби и Арбанаси 1804–1912*, Нови Сад: Прометеј, 177–206.
- Ђоровић 1992: В. Ђоровић. *Односи Србије и Аусиро–Угарске у XX веку*. Београд 1992: Библиотека града Београда.

ШТАМПА

Вечерње новосиџи.

Vesna S. ZARKOVIĆ

THE ROLE OF ISA BOLJETINAC IN KOLAŠIN'S EVENTS OF 1901

SUMMARY

Anarchy, which had occupied Ottoman's Empire in its last decade, had a negative impact on the position of Serbian population. Porte did not take more decisive measures to improve the situation in the field, but their politics was founded on the favouring of Albanians. Such attitude of Turkish authorities had long-lasting consequences, and Albanian unbridleness was getting larger. Oppressions were committed every day, and the main objective of Albanians was to break off compact settlements inhabited by Serbs as it was Ibarski Kolašin. Being found between Albanian oppressors from one side, and non-interested Turkish authorities, Serbs started arming themselves more actively. They purchased rifles in Serbia, and were given assistance by their compatriots, who escaping from villains, inhabited territory in the area of the Kingdom of Serbia along the border. Besides them, they were getting to weapon via some Albanians, with a certain monetary compensation.

Albanians, after knowing that Serbs are being armed from Serbia, hoped more actively of their destruction. They requested from Turkish authority's weapon investigation in Ibarski Kolašin, and after the search of Shemsi pasha, in January of 1901 they were not pleased. In the summer of the same year, Isa Boljetinac with the help of his partisans was searching for weapon through Kolašin's villages, by committing crimes over innocent people. During the stay of Isa Boljetini in these areas the Kolašin's region had been deserted, and not only men were on strike but women and children as well. The only salvation from Isa's atrocities at that moment was the presence of Russian consul Mashkov, who, by the intervention via his embassy in Constantinople, managed to obtain the publication of imperial decree on the breaking of the weapon search.

The publication of imperial decree and the retreat of Isa Boljetinac from Ibarski Kolašin did not bring peace to Serbs. Namely, Isa was not pleased with the booty he had got during the summer of 1901 so that he was persuading other Albanian villains to go on with the weapon search in Kolašin's region.

Key words: Serbs, Albanians, Isa Boljetinac, Ibarski Kolašin, Ottomanan's Empire, oppressions, weapon.